

interpretation of the data obtained made it possible to identify certain statistically significant features of the attitude of various social and demographic respondent categories to the clubs as cultural centres which can be defined as problem ones.

Solving current problems of personality socialization at village clubs should inspire club staff to creating new techniques of social development of Sloboda Ukraine villagers.

Key words: family leisure, structure of culture creating activities, village club within a system of socialization and social development of personality, correlation analysis of villager socialization process.

Стаття надійшла до редакції 27.02.2016 р.

Прийнято до друку 25.03.2016 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

УДК 37.091.33.4-053.5

Л. М. Петренко

ГРИГОРІЙ ВАЩЕНКО ПРО МІСЦЕ І РОЛЬ ГРИ У НАВЧАННІ Й ВИХОВАННІ ДІТЕЙ

В умовах реформування системи середньої освіти, вищої школи людина та її виховання стає пріоритетною сферою розвитку суспільства. У зв'язку з цим пошук ефективних форм, методів навчання і виховання підростаючого покоління виступає першочерговим завданням педагогічної науки. Інноваційні процеси в системі освіти вимагають від педагогів застосування різних інтерактивних форм і методів навчання, які допоможуть учням одержати ґрунтовні знання, сформувати уміння та особисті якості, необхідні для формування творчої особистості. Його вирішенню сприяє глибоке вивчення педагогічної спадщини видатного українського педагога Г. Ващенка. У нашому дослідженні ми з'ясуємо погляди, думки, рекомендації педагога щодо організації ігрової діяльності учнів, її ролі і впливу на розвиток дитини. Г. Ващенко у своїх працях наголошує, що гра протягом усього життя людини відіграє велику роль, є засобом фізичного, розумового, духовного розвитку, готує дитину до процесу соціалізації в суспільстві.

Дослідженню творчої спадщини Г. Ващенка з питань виокремлення методичних рекомендацій вчителям щодо організації ігрової діяльності учнів як засобу фізичного і розумового розвитку дітей присвячено дослідження О. Тинкалюк, П. Щербань, Н. Яременко. У педагогічній науці до питання ігрової проблематики зверталися М. Алейников, В. Скуратівський, А. Хоменко. З розвитком суспільства гра набуває нових форм. У другій половині ХХ століття педагоги присвячують свої

дослідження вивченню дидактичних і розвивальних функцій гри: О. Ковальчук, Н. Савчук, Л. Тополя.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується ця стаття.

Метою нашого дослідження є здійснення системного аналізу наукових праць Г. Ващенко, що дають уявлення про методичні рекомендації педагога батькам та вчителям щодо організації ігрової діяльності дітей і її ролі в їхньому житті.

Головні завдання дослідження:

1. На основі аналізу праць Г. Ващенко розглянути роль ігрової діяльності учнів у фізичному, розумовому, духовному розвитку дітей.

2. У контексті розвитку ідей вченого з'ясувати вплив ігрової діяльності на формування та соціалізацію особистості.

3. Проаналізувавши ігрову діяльність дитини, виділити види ігор та їх функції.

Видатний український учений Г. Ващенко, вивчаючи питання значення гри в психічному житті дитини, досліджував теорії процесу гри Шілера, Спенсера, Гроса, Бюлера, Піаже та інших. Його незаперечне твердження про те, що «педагогіка неможлива без психології» залишається актуальним для сучасної педагогіки. Результативність процесу виховання особистості залежить від доброго знання вчителем властивостей психіки людини взагалі, властивостей вікових, статевих, індивідуальних, від уміння добре розбиратися в психічних переживаннях вихованця [1, с. 5]. Одним із провідних засобів впливу на особистість виступає гра як особлива сфера активності дитини, в час якої відбувається прояв психіки дитини: процес сприйняття (кольорів, звуків, форм), розвитку логічного мислення (дитина може аналізувати, робити певні висновки), розвитку пам'яті та творчої уяви, фантазії. Ігри виконують багато функцій, тому їх корисність різноманітна.

Г. Ващенко зазначає, що процес сприйняття розпочинається в ранньому дитинстві, перші ігри носять інстинктивний характер і їх можна назвати функціональними, в цей час переважає так званий «самостійний вид ігор». Так, на першому році життя дитина, лежачи в люльці, грається своїми пальчиками, ногами, тягне їх до рота, одночасно розвиваючи систему м'язів. На другому році життя ігри дитини ускладнюються: спочатку вона може просто переносити іграшки з місця на місце, згодом переходить до конструктивних ігор, які сприяють розвитку пам'яті і потребують творчої уяви. Великий вплив на розвиток творчої уяви має оточення дитини, оскільки все, що вона бачить і чує відтворює в своїх іграх. Гра допомагає дитині адаптуватися до оточуючого середовища, вчить думати, дає навички спілкування.

Всі психологи одноставно стверджують велике значення гри для фізичного й духовного розвитку дитини. В іграх, особливо рухливих, дитина розвивається фізично, у неї виростають і міцніють м'язи, інтенсивно діє дихання й органи кровообігу. В іграх розвиваються органи

сприймання і виробляється вміння володіти ними, зокрема, удосконалюється зорове, слухове і кінестетичне сприймання [3, с. 366]. Ігри відграють в житті дитини комунікативну, виховну, пізнавальну функції, а також функцію самореалізації. Педагог підкреслює, що гра корисно впливає на емоційний розвиток дитини, для неї найбільша кара – це заборона гратися. Якщо дитинство проходить без ігор, то в зрілому віці такі люди стають песимістами [3, с. 367].

Творча уява, фантазія виступає в подальшому житті як рушійна сила у відкриттях, винахідництві, у науковій діяльності, у підготовці до життя взагалі [5, с. 35]. Тому треба підтримувати у дітей нахил до конструктивних або будівничих ігор, до будування хаток, усяких споруд і т. ін. Для розвитку у дітей конструктивних здібностей більш доцільно купувати для них не готові іграшки, навіть не готові машини, а частини їх, з яких дитина сама складає машини. У дітей формуються здібності до технічного комбінування, усі форми фантазії спираються на сприймання дійсних речей і явищ. Фантазія розвивається через ігри, тому доцільно організовувати їх проведення у доступній формі. Такі ігри виконують професійно-орієнтуючу, розвивальну та комунікативну функції.

Враження від дитячих ігор, найбагатшого джерела дитячих радощів, глибоко западають в душу дитини, «стають органічною частиною її особистості, органічно зв'язують її з оточенням, у якому вона живе, викликають любов до нього, спочатку стихійну, а потім свідому» [2, с. 17]. Гра розвиває в дітей творчі здібності, організованість, наполегливість, дисциплінованість, найбільша роль гри у вихованні стихійного патріотизму [1, с. 15]. Дітей слід зацікавлювати нашими традиційними, обрядовими іграми, «в яких багато фантазії і різноманітності», така гра виконує соціокультурну, виховну функції та функцію самореалізації [5, с. 35]. Отже, особливість кожної гри для різних вікових груп дітей полягає в тому, що в процесі гри формуються особистісні якості, такі як наполегливість, спритність, винахідливість. У той же час гра сприяє швидкій зміні психічних почуттів: очікування, нетерпимості, радості, успіху, гіркоти поразки, образи. Окрім того, ігри виконують певні функції: розвивальну, виховну, професійно-орієнтуючу, комунікативну, пізнавальну, фізичного розвитку, самореалізації.

Окремо зупинимось на проблемі бачення великим вченим педагогічних можливостей гри, як одного із важливих елементів навчання. У процесі шкільного навчання особливо великої уваги заслуговує питання вироблення у дітей уваги. «Без напруженої уваги не можливі ніякі досягнення в галузі науки, техніки, мистецтва» [3, с. 363]. У дітей слід виховувати: концентрацію уваги, інтенсивність уваги, стійкість, широкий обсяг і гнучкість [3, с. 365]. Педагог зазначає, що «шлях виховання уваги складний і довгий», вимагає хорошого знання психології дітей, вивчення їх інтересів, навчальний вид ігор здійснюється під керівництвом учителя.

Кожній віковій категорії дітей притаманні свої інтереси. Діти дошкільного віку найбільше цікавляться тим, що їх оточує, «але найбільше захоплює дитину гра. В ній сконцентровані найхарактерніші властивості дошкільника: велика емоційність, рухливість, фантазування, ілюзорність, дитячий анімізм, егоцентричні форми мови і т. ін. В ній також можна бачити своєрідне сполучення асоціативного і проектного мислення, перехід від сприймань і переживань до реорганізації дійсності, є певна аналогія між мисленням асоціативним і грою» [3, с. 366]. Як і в асоціативному мисленні дитина не відчуває неприємного напруження думки, так і в процесі гри дитина одержує задоволення, радість. Гра для дитини є найбільшим джерелом радості. Поряд з тим, в іграх розвивається інтелект дитини, причому не стільки шириться обсяг предметів і явищ, що їх сприймає дитина, скільки поглиблюється знання про них [3, с. 367].

Навчання стає могутнім фактором у розвитку дитини. Найважливішим завданням навчання є виховання багатогранних і вартісних інтересів [3, с. 374]. Якщо ми говоримо, що є інтерес дитини до науки, то це означає, що увага дитини спрямована на оволодіння науковими знаннями. Але розвиток уваги залежить від віку дитини. Педагог показує, що «увага дітей дошкільного віку вузька, нестійка і не самовільна. Дитина зовсім не володіє своєю увагою» [3, с. 375]. Але поряд з тим, дитина дошкільного віку іноді виявляє здатність досить значний час затримувати свою увагу на якомусь предметі або дії. «А особливо велику тривалість уваги діти виявляють в іграх» [3, с. 375]. Отже, гра є ефективним методом виховання уваги у дітей дошкільного віку. «Захоплюючись грою, ... дитина привчається зосереджуватись протягом все довшого часу. Таке твердження ... стає за основу виховання й самовільної уваги, особливо в процесі конструктивної або групової гри, коли дитина реалізує якусь наперед поставлену мету, або виконує якесь завдання» [3, с. 375]. Зокрема, Г. Ващенко, розглядаючи питання вироблення у дітей правильних навичок читання, рекомендував використовувати принципи активного навчання у поєднанні з процесом гри. «Гра захоплює дітей і, не зважаючи на її простоту, дійсно сприяє вихованню у них уваги», і таким чином виконує навчальну функцію [4, с. 171].

Аналіз наукових джерел дає можливість зробити висновок, про те, що педагог обґрунтував особливу роль усіх видів гри у навчанні і вихованні дитини. Він довів, що гра сприяє розвитку організованості, наполегливості, дисциплінованості, розвиває у дітей творчі здібності, створює умови для розвитку творчого пошуку в колективі, виконує навчальну функцію.

Григорій Ващенко, розкриваючи значення ігрової діяльності у житті дитини, показує, що вона одночасно є засобом соціалізації особистості, оскільки сприяє формуванню соціальних почуттів у дитини. Спочатку в процесі гри діти проявляють дитячий егоїзм, який поступово згладжується, «дитина починає розуміти переживання інших дітей і

проймається до них почуттям дружби» [3, с. 367]. Найкраще це проявляється в групових іграх, коли дії дітей не координовані, вони сваряться, але поступово вони вчаться розуміти одне одного, координувати спільні дії, розподіляти ролі, тягнуться одне до одного, бо тільки разом можна весело гратися. Виникає дружба між дітьми, що деколи поєднує їх на довгі роки.

Процесу соціалізації дитини сприяє така риса, як дитячий анімізм. Захоплена грою дитина ставиться до неживих речей як до живих. Наприклад, граючись лялькою, дитина доглядає за нею, як за живою істотою: вона кладе її спати, вкриває ковдрою, годує її, розмовляє з нею, вона чіткіше починає розуміти роль матері. Так само хлопчики в процесі гри перевтілюються в іншу людину – шофера, тракториста, лікаря. Педагог зазначає, що «виступаючи під час гри в різних ролях і різних ситуаціях, дитина утворює в своїй свідомості різні образи, що почасти відбивають сприйняту нею дійсність, а почасти перетворюють її», тим самим допомагаючи їй соціалізуватися у суспільстві [3, с. 368].

Г. Ващенко вважає, що художні вечори й ранки для учнів старших класів можуть бути використані для проведення різноманітних ігор, і вони сприятимуть вихованню в учнів дисциплінованості та вміння тримати себе в суспільстві, що є важливим фактором соціалізації особистості [1, с. 256].

Узагальнюючи цей короткий аналіз, можемо констатувати, що значна частина соціальних норм, почуттів, правил поведінки – чесність, справедливість, взаємодопомога, доброзичливість найбільш ефективно закріплюються в ігровій діяльності, виконують культурологічну, виховну, розвивальну, комунікативну, діагностичну, розважальну функції.

Важливим методологічним підґрунтям в контексті нашого дослідження є бачення Г. Ващенкою ключової ролі батьків та педагогів в організації ігрової діяльності дітей. Насамперед слід зазначити, що педагог пов'язував залежність корисного впливу гри на дітей з особою виховательки. «Її байдужість, формальне ставлення до дітей, безконечні догани й покрикування послаблюють, а іноді зводять нанівець корисний вплив гри на дітей. Треба, щоб садівничка цілою душею віддавалась своїй праці, ... частіше брала участь в дитячих грах, але не як холодна командирша, а як активна співучасниця гри» [1, с. 215].

Виховна роль гри посилюється, коли діти відчують себе вільними, самостійними. «Тому від виховательки вимагається великий такт. Вона не може дати дітям повну волю гратись будь чим і як вони хочуть, бо дитячі ігри можуть бути дуже одноманітними, а іноді навіть шкідливими. Тому їх треба організовувати і ними керувати. Але все це треба робити так, щоб дитяча ініціатива не пригнічувалась, а стимулювалась» [3, с. 375].

Він застерігав, що гра тільки тоді зберігає свої специфічні риси і тільки тоді несе задоволення дітям, коли вона має вільний характер і не нав'язана їм. Отже, наголошує педагог, треба бути дуже тактовним,

запроваджуючи гру як ілюстрацію тем, які вивчаються у школі. Коли гру запроваджує вчитель нетактовно, то вона викликає у дітей нудьгу, опір вчителю. Навпаки, вдало використана гра оживляє навчання, стимулює дітей до розвитку кмітливості, вигадливості. Краще гру пропонувати дітям не у готовому вигляді, а запропонувати дітям самим взяти участь у її організації [3, с. 279].

Підготовка педагога до організації ігрової діяльності дитини повинна стимулювати його до систематичної і копійної роботи над собою, особливо потребує удосконалення знань у галузі психології дитинства, у галузі педагогіки, для чого їм потрібно читати журнали, брати участь у конференціях і т. ін. Г. Ващенко має свої погляди відносно підготовки вчителів. Він зазначає, що «вимоги до освіти педагога-дошкільника інші, ніж до освіти шкільного вчителя, а особливо до вчителя старших класів загальноосвітньої школи. Учитель середньої школи мусить бути в першу чергу добрим фахівцем у галузі дисципліни, що він її викладає. Дошкільник же мусить бути енциклопедистом, щоб задовольнити різносторонню цікавість малих дітей до всього, що їх оточує [1, с. 112].

Отже, здійснений нами аналіз наукових праць Г. Ващенко свідчить про те, що вчений високо оцінював такий вид ігрової діяльності дитини, який ми умовно назвемо як «самостійний», коли дорослий, безпосередньо не бере участі в ньому. До них відносяться пізнавальні та сюжетні ігри. Особливу увагу педагог приділяє такому виду гри як навчальна, яка передбачає участь вихователя, потребує його майстерності, фахової підготовки. Ігрова діяльність допомагає підготувати дитину до входження в доросле життя, виконує такі функції: комунікативну, виховну, пізнавальну, соціокультурну, самореалізації в грі, професійно-орієнтуючу, розвивальну, фізичного розвитку, діагностичну, розважальну.

Підсумовуючи вищевикладене, ми констатуємо: педагог повинен бути добрим фахівцем для забезпечення позитивного впливу на навчання і виховання дитини шляхом використання усіх видів ігор, які виконують різні функції. Кожен педагог повинен володіти певною сумою знань в галузі психології дитини, педагогіки, систематично працювати над підвищенням фахового рівня, відвідувати наради, семінари, конференції, читати журнали, наукові праці.

Аналіз наукової творчої спадщини Г. Ващенко щодо організації ігрової діяльності дітей дозволяє нам зробити висновок про те, що педагог розглядав вплив ігрової діяльності учнів різнобічно: по-перше, як педагогічний фактор, який сприяв розвитку розумових здібностей учнів; по-друге, як необхідний атрибут соціалізації особистості; по-третє, як важливий засіб патріотичного, духовного, фізичного виховання дітей; по-четверте, як цілеспрямований процес, який потребує фахової підготовки вчителя для керівництва ігровою діяльністю дитини.

Список використаної літератури

1. **Ващенко Г.** Виховання волі і характеру. – Ч. 2. / Г. Ващенко. – Боффало-Мюнхен : Вид-во Спілки української молоді, 1957. – 270 с.
2. **Ващенко Г.** Виховання любові до Батьківщини / Г. Ващенко // Вибрані педагогічні твори / Г. Ващенко. – Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 1997. – С. 65 – 101.
3. **Ващенко Г. Г.** Загальні методи навчання / Г. Г. Ващенко // Історія української школи і педагогіки : хрестоматія / упоряд. О. О. Любар ; за ред. В. Г. Кременя. – К., 2003. – С. 478 – 493.
4. **Ващенко Григорій.** Твори – [Т. 6] : Спогади. Статті / Г. Ващенко. – К : Всеукраїнське педагогічне товариство ім. Григорія Ващенка, 2006. – 443 с.
5. **Ващенко Г.** Уява та її роль в житті людини / Григорій Ващенко // [Твори] / Григорій Ващенко. – К., 2003. – [Т. 5] : Хвороби в галузі національної пам'яті. – С. 39 – 60.

Петренко Л. М. Григорій Ващенко про місце і роль гри у навчанні й вихованні дітей

Розглянуто погляди Г. Ващенка на роль гри у навчанні і вихованні дитини. Особливу увагу присвячено розкриттю ролі гри у молодшому віці. З'ясовано вплив обрядової ігрової народної традиції на формування особистості. Показано роль гри в процесі соціалізації дитини. Особливу увагу приділено використанню гри у навчальному процесі. Відмічено особливу функцію розвитку фантазії дітей при організації сюжетних ігор. Досліджено місце гри в житті дитини, вплив ігрової діяльності на виховання дітей. Проаналізовано, що важливим методологічним підґрунтям в контексті дослідження є бачення Г. Ващенком ключової ролі батьків та педагогів в організації ігрової діяльності дітей. Вказано на необхідність підготовки педагогів до оволодіння ігровими формами та методами роботи. Підкреслено роль ігрової діяльності у навчанні та вихованні дитини за спадщиною Г. Ващенка.

Ключові слова: Г. Ващенко, ігрова діяльність, навчання, виховання, соціалізація.

Петренко Л. Н. Григорій Ващенко о месте и роли игры в обучении и воспитании детей

Рассмотрены взгляды Г. Ващенка на роль игры в обучении и воспитании ребенка. Особое внимание посвящено раскрытию роли игры в детском возрасте. Выяснено влияние обрядовой игровой народной традиции на формирование личности. Показана роль игры в процессе социализации ребенка. Особое внимание уделено использованию игры в учебном процессе. Отмечена особая функция развития фантазии детей при организации сюжетных игр. Исследовано место игры в жизни ребенка, влияние игровой деятельности на воспитание детей. Проанализировано, что важным методологическим основанием в контексте исследования является видение Г. Ващенка ключевой роли родителей и педагогов в организации игровой деятельности детей.

Указано на необхідність підготовки педагогов к оволадеванню игровими формами и методами работы. Подчеркнута роль игровой деятельности в обучении и воспитании ребенка по наследству Г. Ващенко.

Ключевые слова: Г. Ващенко, игровая деятельность, обучение, воспитание, социализация.

Petrenko L. Grigoriy Vaschenko About the Place and Role of Games in Children's Education and Upbringing

The aim of research is to make an analysis of G. Vaschenko's scientific works, which can give the idea about methodological recommendations of the pedagogue to parents and teachers about playing activity of children and its role in their life. The views of G. Vaschenko on the role of games in child's education and upbringing. Special attention is paid to the role of games in younger age. The influence of ritual playing national tradition in personality development is clarified. The importance of games usage in educational process is shown. Special function of imagination development while game stories organization is noted. The place of game in child's life is explored, influence of games activities to upbringing process. It is analysed that important methodological background in the context of research is that G. Vaschenko thought about parents and teachers as main part in children's playing activity organization. Analysis of creative heritage of G. Vaschenko lets to make the conclusion that pedagogue considered playing activity from different sides: firstly as pedagogical factor, which promotes student's mental abilities development; secondly as necessary attribute of personality's socialization; thirdly as the important means of children's patriotic upbringing; fourthly as purposeful process, for which demands professional preparation of a teacher to manage that playing activity of a child.

Key words: G. Vaschenko, playing activity, education, upbringing, socialization.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2016 р.

Прийнято до друку 25.03.2016 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Бабіч В. І.

УДК 321.7:351.96

С. В. Сапіга

**ПРОГРАМА РОЗВИТКУ ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ПІДЛІТКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СКАУТІВ УКРАЇНИ**

Зміни в світі відбуваються в геометричній прогресії. Ми все частіше стикаємося з зростаючою різноманітністю точок зору, культур і спільнот.